

doi.org/10.29295/2311-7257-2021-104-2-95-99

УДК 72.01+728

Чабанюк О.Я., Ремізова О.І.

¹Харківський національний університет будівництва та архітектури(вул. Сумська, 40, Харків, 61002, Україна; e-mail: oxichabanyuk@gmail.com; orcid.org/0000-0002-1724-7275)

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПОСТ-СОЦІАЛІСТИЧНОГО ЖИТЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ІДЕОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті розглянуто зміст поняття «ідеологічна трансформація» та застосування міждисциплінарних підходів у дослідженні пост-соціалістичного житлового середовища в умовах ідеологічних трансформацій в країнах східної Європи та Україні; розглянуто приклади міждисциплінарних підходів у дослідженні житлового середовища; порівняно роль міждисциплінарності у дослідженні житлового середовища; виділено методологічні особливості змісту міждисциплінарності для трансформацій житлового середовища пост-соціалістичних переходів. Методика проведення дослідження: метод аналізу літературних джерел для вивчення: (1) сучасного стану досліджень щодо змісту поняття «ідеологічна трансформація», (2) застосування міждисциплінарних підходів у дослідженні пост-соціалістичного житлового середовища в умовах ідеологічних трансформацій; порівняльний аналіз міждисциплінарних підходів пост-соціалістичних трансформацій. Виявлені методологічні особливості змісту міждисциплінарності для трансформацій житлового середовища пост-соціалістичного переходу.

Ключові слова: житлова політика, пост-соціалістична житлова забудова, стратегії пост-соціалістичних трансформацій.

Вступ. Пост-соціалістичний період змін, розвиток та перехід до демократії у східно-європейських країнах, а також в Україні зокрема, мають нерівномірну динаміку та різні результати. Значних проблем зазнає урбаністичний розвиток міст, а саме функціонування пост-соціалістичних житлових територій. Вважаємо доцільним розширити поле теоретичного аналізу житлових функцій у пост-соціалістичному місті із залученням міждисциплінарних підходів з гуманітарних галузей (політологія, соціологія, право, історія, тощо), які вивчають процеси перетворень та впливів у суспільстві, що обумовлені зміною соціалістичної *ідеології* та посткомуністичною трансформацією. Чому саме такий ракурс прийнято для дослідження пост-соціалістичного житлового середовища районів типового житла, у період ідеологічних трансформацій? По-перше, система проектування міст та їх житлових територій на протязі радянської доби здійснювалася методами адміністративного планування та проектування у державних проектних інститутах, що позбавило міста можливості розвиватись за особливостями місцевих ідентичностей, по-друге, нормативно-проектні правила проектування житла та стандартизація увібрали в себе лозунги соціалістичної ідеології настільки стійко, що місто, житло та його мешканець втрачали взаємозв'язки та взаємовпливи у місті, по-третє, до сьогодні не здійснювався глибокий аналіз перспективи пост-соціалістичного переходу від «розвинутого соціалізму» до демократичного розвитку міст України, що перманентно впливає на понижену якість як пост-соціалістичних житлових територій, так і на формування нових житлових одиниць. Вважаємо нагальним та актуальним переосмислення теоретичних підходів до аналізу пост-соціалістичного етапу, який триває тридцять років, та пропонуємо застосування міждисциплінарних концепцій у дослідженні проблем пост-соціалістичних житлових територій в Україні.

Попередні етапи дослідження проведені щодо виявлення ідеологічних впливів соціалістичної епохи на формування житла 1917-1991 рр. радянської доби [1], та визначення актуальних для вітчизняної архітектурної галузі теоретичних понять про житлове середовище, які застосовуються у зарубіжній архітектурній науці [2]. Поодинокі сучасні вивчення впливу та зв'язку поняття *ідеології* на формування етапів розвитку та функціонування населених територій підтверджують актуальність дослідницьких розвідок у напрямі процесів ідеологічних трансформацій в урбанізованому середовищі. Актуальним є звернути увагу на причинно-наслідковий зв'язок пост-соціалістичних трансформацій архітектурного середовища у контексті зміни ідеології та прямого впливу на архітектурні рішення

формування житла. Зв'язок із науковими і практичними завданнями полягає у аналізі між-дисциплінарних підходів у вітчизняних та зарубіжних теоретичних джерелах.

Аналіз досліджень розділяємо за галузями наук (політологія, соціологія тощо) та такі, що висвітлюють вивчення сучасного стану проблеми ідеологічних та пост-соціалістичних трансформацій, що формують міждисциплінарний контекст для дослідження житлового середовища у період ідеологічних трансформацій в Україні, східно-європейських країн. Межі аналізу джерел: публікації та дослідження з політології, соціології тощо щодо змісту поняття «ідеологічна трансформація» [3, 4]; публікації щодо міждисциплінарного аналізу пост-соціалістичного переходу у східно-європейських країнах [5-7]; щодо теоретичних досліджень механізму «міждисциплінарності» в урбаністичному середовищі [8, 9]. **Мета статті** – розглянути зміст поняття «ідеологічна трансформація» та застосування міждисциплінарних підходів у дослідженні пост-соціалістичного житлового середовища у період ідеологічних трансформацій країн східної Європи та України. **Завдання дослідження** – розглянути зміст поняття «ідеологічна трансформація»; проаналізувати застосування міждисциплінарних підходів у дослідженні пост-соціалістичного житлового середовища у період ідеологічних трансформацій країн східної Європи та України; виділити методологічні особливості змісту міждисциплінарності для трансформацій житлового середовища періоду пост-соціалістичного переходу.

Матеріали і методи досліджень. Методика проведення дослідження передбачає аналіз сучасних літературних джерел щодо (1) змісту поняття «ідеологічна трансформація», (2) застосування міждисциплінарних підходів у дослідженні пост-соціалістичного житлового середовища в умовах ідеологічних трансформацій; порівняльний аналіз між-дисциплінарних підходів до вивчення пост-соціалістичних трансформацій.

Результати дослідження. *Поняття «ідеологічна трансформація».* Проблематикою *ідеологій* займаються такі галузі наук як політологія, соціологія, право, історія з метою вивчення взаємного зв'язку між владою і населенням. Поняття *ідеологій* як доктринального елементу управління державою охоплює розгалуження на «ідейні течії лібералізму, консерватизму, марксизму» [3, с. 49]. Вивчення ідеології проводились «з точки зору їх соціальних функцій, ролі ідеології у реалізації влади, кордонів ідеології та науки» [3, с. 49]. *Ідеологічна трансформація* – зміна основи державного устрою, що базується на постулатах певної ідеологічної доктрини і передбачає ряд системних реформ структури управління та життєзабезпечення у країні. Таким чином *ідеологічна трансформація* через державну ідеологію та політику формує вплив на організацію життєвого простору, архітектурно-містобудівні стратегії формування міст.

Водночас, необхідно враховувати історично-хронологічний контекст, коли відбувається *ідеологічна трансформація*. Сучасні погляди вивчення *ідеологій* та *ідеологічних трансформацій* у політології та соціології спрямовані на аналіз «кризових явищ, що охопили світ, а саме: (а) загострення екологічних проблем; (б) зростання соціальної нерівності; (в) поширення недовіри до більшості соціальних інститутів; (г) відрив політичної еліти від потреб та інтересів народних мас; (д) розмивання національно-культурної ідентичності» [3, с. 49]. Такі характеристики є, переважно, результатом управління та ведуть за собою прямиий вплив на функціонування урбанізованих територій та архітектурно-містобудівні стратегії розвитку житла, а саме: (а) загострення проблеми *стійкого (сталого) розвитку території міст*, житлової зокрема; (б) низький рівень *соціальної інтеграції* через відсутність політики *соціального та доступного житла*; (в) низька *соціальна взаємодія та соціальна згуртованість*, що значно сповільнює функціонування *партисипативного міста*; (г) відсутність формування «права на місто» як «бачення «міст для всіх», рівне використання міст, прагнучи сприяти інклюзивності, щоб усі жителі мали змогу населяти та створювати справедливі, доступні, витривалі міста» [10]; (д) позбавлення міста розвиватись за особливостями місцевих ідентичностей. У зв'язку з цим є необхідним будувати розуміння міських змін у пост-соціалістичних містах у контексті особливостей трансформації ідеологій суспільства та аналізувати перспективи вирішення

проблем побудови архітектурно-містобудівних стратегії формування міст у перехідний період та нових ідеологіях.

У сфері політичних та правових засад державного управління М.І. Лахижа зазначає [4], що «суттєвими у проведенні посткомуністичної трансформації у країнах Центральної та Східної Європи стали зовнішні фактори модернізації, що визначалися насамперед процесом глобалізації» [4, с. 268]. Автор наголошує, що «не було часу для глибокого аналізу перспективи, хотілося швидше наздогнати Захід, використовуючи його ж ідеологію, методи та інструменти розвитку. І лише після лавини змін почалося переосмислення підходів» [4, с. 268]. Так, швидке введення на ринок будівництва житла приватних інвесторів у час пост-соціалістичного переходу, та відсутності політики *соціального та доступного житла* в Україні призвело до повної відсутності регенерації пост-соціалістичного житлового фонду, розвитку обслуговуючої інфраструктури з будівництвом нового житла із збільшенням навантаження на мережу шкіл, дитячих садків, адже нові житлові комплекси або точкові забудови лише ущільнюють кількість населення у великих містах, та не вирішують комплексних проблем пост-соціалістичних житлових районів. Такі масштабні зміни потребують сьогодні нагального переосмислення проектних підходів.

Процес *ідеологічних трансформацій* у політології також отримав назви, концепції чи доктрини такі як *доктрина “деідеологізації”*, *“кінець ідеології”* (Д. Белл, С. Ліпсет, Р. Арон) [4, с. 268], процеси *“патології трансформації”*, що перешкоджають та суттєво сповільнюють і так складні перехідні зміни у суспільстві [4, с. 269]. Важливо визначити зміст, як ці процеси впливають на пост-соціалістичну та формування сучасної житлової архітектури.

Аналіз зарубіжних джерел про *застосування міждисциплінарних підходів у дослідженні пост-соціалістичного житлового середовища у період ідеологічних трансформацій країн пост-соціалістичної Європи* показує, що автори Zorica Nedovi-Budi, Sasha Tsenkova, Peter Marcuse детально розглядають термін *трансформація* у зв'язці «перехід / трансформація» [5, с. 10]. Ідея «переходу» передбачає визначену вихідну точку – наприклад, усюдишущє «соціалістичне місто» за French і Hamilton [11], – і кінцеву точку – «капіталістичне місто» з певною еволюцією від одного до іншого [5, с. 10]. Важливо зауважити, що *«теорія переходу бере свої корені з теорії демократизації, яка розглядає перехід насамперед як політичний процес»* [5, с. 10]. Термін *«перехід»*, зокрема, «щодо міських явищ та процесів, також розглядається як політичний та економічний процес і, можливо, не відрізняється від перехідного періоду загалом» [5, 12, 13]. «Натомість альтернативні рамки *трансформації* включають новий економічний порядок, новий правовий та конституційний порядок, та нові правила *соціальної інтеграції»* [14, 5, с. 11].

Приклади міждисциплінарних підходів у дослідженні житлового середовища. Аналізуючи вплив політичної ідеології на пост-соціалістичні міста Європи, Alain Bertaud [7] зауважує, що «основний аргумент полягає у тому, що, незважаючи на відбиток соціалістичних політичних режимів та централізоване планування, міські структури постсоціалістичних міст нагадують традиційну європейську модель, і цей контекст кидає виклик впливу політичної ідеології» [5, с. 16].

Досліджуючи перетворення у двадцяти одній колишній комуністичній європейській країні, P. Dostál [6] зробив висновок, «що успішна рання посткомуністична трансформація означає: (1) швидке відновлення макроекономічного балансу та економічного зростання, що спирається на (2) справжню демократизацію та економічну лібералізацію та (3) вищі рівні успадкованої модернізації» [6, с. 281]. «У країнах та містах Центральної та Східної Європи процес трансформації знаходиться на різних етапах, сферах дії та рівнях успіху, і, як правило, постійний, він повинен продовжуватись через ряд поступових змін у різноманітному змісті та масштабах» [5, с. 11].

Обговорення результатів. Для порівняння ролі міждисциплінарності у дослідженні житлового середовища в умовах ідеологічних трансформацій слід зауважити, що міждисциплінарний «узагальнений характер *переходу* не виключає важливість побачити, як він

контекстуалізується на місці» [15, с. 9]. Звідси, матеріальний прояв *ідеологічних трансформацій* переходить у інструменти, стратегії та результати змін у пост-соціалістичному місті, використовуючи статус *переходу* як формування архітектурно-містобудівної діяльності, направленої на комплексні рішення покращення міського простору, житлового середовища зокрема. Зв'язок між теоретичним змістом *ідеології* та *ідеологічних трансформацій*, як його застосовує політологія, та «нових ідеологій» архітектурно-містобудівних стратегій пост-соціалістичного переходу показує, що «міждисциплінарність означає діяльність, яка є серед існуючих дисциплін або у взаємних відносинах між ними» [8, с. 388].

Зарубіжна теорія застосовує розширений термінологічний апарат для позначення та характеристики взаємних зв'язків між процесами у різних дисциплінах, який доповнює поняття *міждисциплінарність* та відповідно розширює можливості підходів аналізу такими поняттями як: *мультидисциплінарність* (multidisciplinarity), *інтердисциплінарність* (interdisciplinarity), *трансдисциплінарність* (transdisciplinarity). Bernard C. K. Choi та Anita W. P. Pak [16, с. 359] сформулювали визначення термінів: (а) *мультидисциплінарність* спирається на знання з різних дисциплін, але залишається в межах цих областей; (б) *інтердисциплінарність* аналізує, синтезує та гармонізує зв'язки між дисциплінами в узгоджене та чітке ціле; (в) *трансдисциплінарність* інтегрує <...> науки в контексті гуманітарних наук, і таким чином виходить за межі кожного з їх традиційних меж [8, с. 388]. У вітчизняному джерелі А. Лебідь зазначає, що «*трансдисциплінарність* не є методом, а здебільшого програмою пізнання» [9, с. 239]. У побудові зв'язків розуміння міських змін у пост-соціалістичних містах у контексті особливостей трансформації ідеологій є перспективи розширення поля аналізу міждисциплінарності у ширшу площину, зважаючи на багатоплановість компонентів впливу як зовнішніх так і внутрішніх факторів контексту.

Висновки. Методологічні особливості змісту міждисциплінарності для трансформацій житлового середовища пост-соціалістичного переходу визначаються як: (1) застосування спільної термінології для контекстуалізації (*ідеологія, ідеологічна трансформація*) об'єкту дослідження; (2) визначення рамки *ідеологічних трансформацій* в архітектурно-містобудівних стратегіях; (3) визначення впливу сучасних поглядів вивчення *ідеологій* та *ідеологічних трансформацій* на аналіз кризових явищ, що спричиняють проблеми *стійкого (сталого) розвитку території міст*, житлових територій зокрема, низький рівень *соціальної інтеграції* та *згуртованості* спільнот; (4) застосування міждисциплінарності зв'язків для побудови *системного критерію (житлового стандарту)* формування архітектурно-містобудівних стратегій пост-соціалістичного переходу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чабанюк О.Я. Актуальні теоретичні поняття щодо житлового середовища у зарубіжній архітектурній науці. *Науковий вісник будівництва*. Харків: ХОТВ АБУ. 2020. №3. Т. 101. С. 56-61. <https://doi.org/10.29295/2311-7257-2018-101-3-56-61>
2. Криворучко Ю.І., Чабанюк О.Я. Просторова організація житлового середовища багатопверхової забудови 1970-80 рр. *Вісник НУ «ЛП»*. *Архітектура*. Львів: «ЛП». 2002. № 439. С. 108-113.
3. Чабанюк О.Я. Ідеологічні впливи соціалістичної епохи на формування житла 1917-1991 рр. радянської доби. *Науковий вісник будівництва*. Харків: ХОТВ АБУ. 2020. №4. Т. 102. С. 55-60. <https://doi.org/10.29295/2311-7257-2020-102-4-55-60>
4. Buriak O., Vihdorovich O., Gayevyi Y., Golovchenko A. Innovative Approaches in the Period of Mass Industrial Development (on the Example of Residential Areas of Kharkiv). *IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng.* 2020. 907.

REFERENCES:

1. Chabanyuk O.Y. Aktual'ni teoretychni ponyattya shchodo zhytlovoho seredovyshcha u zarubizhnyi arkhitekturniy nauksi. *Naukovyy visnyk budivnytstva*. Kharkiv: KhOTV ABU. 2020. #3 (101). S. 56-61. <https://doi.org/10.29295/2311-7257-2018-101-3-56-61>
2. Kryvoruchko Yu.I., Chabanyuk O.Ya. Prostorova orhanizatsiya zhytlovoho seredovyshcha bahatopoverkhovoyi zabudovy 1970-80 rr. *Visnyk NU "LP"*. *Arkhitektura*, L'viv: "LP", 2002. # 439. S. 108-113.
3. Chabanyuk O.Ya. Ideolohichni vplyvy sotsialis-tychnoyi epokhy na formuvannya zhytla 1917-1991 rr. radys'koyi doby. *Naukovyy visnyk budivnytstva*. Kharkiv: KhOTV ABU. 2020. #4 (102). S. 55-60. <https://doi.org/10.29295/2311-7257-2020-102-4-55-60>
4. Buriak O., Vihdorovich O., Gayevyi Y., Golovchenko A. Innovative Approaches in the Period of Mass Industrial Development (on the Example of Residential Areas of Kharkiv). *IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng.* 2020.

012013. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/907/1/012013>
5. Chabanyuk O., Fonseca M. Stigmergic Behavior and Nodal Places in Residential Areas: Case of Post-Socialist City Kharkiv in Ukraine. *Budownictwo I Architektura*. 2019. Vol. 18, no. 1. pp. 033-47. https://doi.org/10.24358/Bud-Arch_19_181_04.
 6. Galuszka J. Beyond the decay? Positive patterns in the development of a large housing estate: the case of Olechów-Janów district in Łódź, *Urban Research & Practice*. 2020. <https://doi.org/10.1080/17535069.2020.1782459>.
 7. Szafrńska E. Large Housing Estates in Post-socialist Poland as a Housing Policy Challenge. *European Spatial Research and Policy*. 2013. 20 (1). 119-129. <https://doi.org/10.2478/esrp-2013-0006>.
 8. Šimáček P., Szczyrba Z., Andráško I., Kunc J. Twenty-five years of humanising post-socialist housing estates: From quantitative needs to qualitative requirements. *Geographia Polonica*, 2015. Vol. 88. Issue 4. pp. 649-668. <http://dx.doi.org/10.7163/GPol.0038>
 9. *Energy Efficient Refurbishment*. 2016. Kyiv: GIZ. [online] 2019 [Accessed 15 Sep 2020], URL: http://eeim.org.ua/wp-content/uploads/2013/11/2016_Energy-Efficient-Refurbishment_EN.pdf
 10. Tsenkova, S. Managing change: the comeback of post-socialist cities. *Urban Research & Practice*, 2008. 1:3. pp. 291-310. <https://doi.org/10.1080/17535060-802476525>
 11. Szafrńska E. Large Housing Estates in Post-socialist Cities: Origin, Development, Changes, Perceptions. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 2016.
 12. Alvargonzalez, D. Multidisciplinarity, Interdisciplinarity, Transdisciplinarity, and the Sciences. *International Studies in the Philosophy of Science*. 2011. Vol. 25. No. 4. pp. 387-403.
 13. Tsenkova S., Polanska D. Between state and market: Housing policy and housing transformation in post-socialist cities. *GeoJournal*. 2014. 79(4). pp. 401-405. <https://doi.org/10.1007/s10708-014-9538-x>
 14. *New Urban Agenda*. Draft outcome document of the United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development (Habitat III), Quito, 2016. A/CONF.226/4. URL: <https://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English.pdf>
 907. 012013. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/907/1/012013>
 5. Chabanyuk O., Fonseca M. Stigmergic Behavior and Nodal Places in Residential Areas: Case of Post-Socialist City Kharkiv in Ukraine. *Budownictwo I Architektura*. 2019. Vol. 18, no. 1. pp. 033-47. https://doi.org/10.24358/Bud-Arch_19_181_04.
 6. Galuszka J. Beyond the decay? Positive patterns in the development of a large housing estate: the case of Olechów-Janów district in Łódź, *Urban Research & Practice*. 2020. <https://doi.org/10.1080/17535069.2020.1782459>.
 7. Szafrńska E. Large Housing Estates in Post-socialist Poland as a Housing Policy Challenge. *European Spatial Research and Policy*. 2013. 20 (1). 119-129. <https://doi.org/10.2478/esrp-2013-0006>.
 8. Šimáček P., Szczyrba Z., Andráško I., Kunc J. Twenty-five years of humanising post-socialist housing estates: From quantitative needs to qualitative requirements. *Geographia Polonica*, 2015. Vol. 88. Issue 4. pp. 649-668. <http://dx.doi.org/10.7163/GPol.0038>
 9. *Energy Efficient Refurbishment*. 2016. Kyiv: GIZ. [online] 2019 [Accessed 15 Sep 2020], URL: http://eeim.org.ua/wp-content/uploads/2013/11/2016_Energy-Efficient-Refurbishment_EN.pdf
 10. Tsenkova, S. Managing change: the comeback of post-socialist cities. *Urban Research & Practice*, 2008. 1:3. pp. 291-310. <https://doi.org/10.1080/17535060802476525>
 11. Szafrńska E. Large Housing Estates in Post-socialist Cities: Origin, Development, Changes, Perceptions. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 2016.
 12. Alvargonzalez, D. Multidisciplinarity, Interdisciplinarity, Transdisciplinarity, and the Sciences. *International Studies in the Philosophy of Science*. 2011. Vol. 25. No. 4. pp. 387-403.
 13. Tsenkova S., Polanska D. Between state and market: Housing policy and housing transformation in post-socialist cities. *GeoJournal*. 2014. 79(4). pp. 401-405. <https://doi.org/10.1007/s10708-014-9538-x>
 14. *New Urban Agenda*. Draft outcome document of the United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development (Habitat III), Quito, 2016. A/CONF.226/4. URL: <https://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English.pdf>

Chabanyuk O., Shvets I., Abramiuk I. METHODOLOGICAL PROBLEMS OF POST-SOCIALIST TRANSFORMATIONS OF THE HOUSING ENVIRONMENT IN UKRAINE AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES. The purpose of the article is to consider the methodological problems of post-socialist transformations of the living environment in Ukraine and Eastern European countries in view of the slow formation of architectural and urban planning strategies for the transformation of the living environment since 1991; highlight the challenges of post-socialist housing transformation in Ukraine and examples in Eastern European countries. Research methods: method of analysis of literature resources to study the current state of the art of the problem of post-socialist transformations; interdisciplinary approach for systematic comparison of mechanisms of post-socialist transformations of the living environment. The results of the article - formulated methodological problems of post-socialist transformations of the living environment in Ukraine: there is not enough terminology to build strategies for post-socialist transformations of the living environment; lack of a system criterion (housing standard) for the formation of architectural and urban planning strategies of post-socialist transformations of the living environment. **Key words:** housing policy, post-socialist housing development, strategies of post-socialist transformations.